

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΕΥΘ. ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Η ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΕΥΡΕΙΑΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ ΕΠΙ
ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΤ' ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΗΘΙΚΗΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΝ ΘΕΩΡΗΣΙΝ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἡ ἠθικὴ ἀξιολόγησις ἀνθρωπίνης τινὸς πράξεως ἔχει ὡς βασικὴν προϋπόθεσιν τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως τοῦ ἐνεργήσαντος τὴν πράξιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ νομικὴ θεώρησις πράξεώς τινος καὶ δὴ ἡ βάσει τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου καὶ τῆς ἐπιστήμης τῆς Ἐγκληματολογίας, τῶν ὁποίων θεράπων ἦτο ὁ μακαριστὸς Καθηγητὴς Ἰωάννης Παπαζαχαρίου, ἐπιβολὴ ποινῆς διὰ τινὰ ἀξιοποινὸν πράξιν ἐξαρτᾶται κατὰ πολὺ ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ ἐπιτελέσαντος τὴν πράξιν.

Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἐν τῇ ἐκάστοτε διαμορφουμένῃ ἐλευθέρως βουλήσει του καὶ δὴ πρὸς ἐνέργειαν πράξεώς τινος δέχεται ἔξωθεν, ἢ καὶ ἔσωθεν εἰσέτι, ὠθήσεις πρὸς τοιαύτην ἢ τοιαύτην διαμόρφωσιν τῆς βουλήσεώς του.

Σημαντικὸς ἀριθμὸς ὠθήσεων πρὸς διαμόρφωσιν τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως προέρχεται, ἰδίᾳ κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν, ἐκ τῶν μέσων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἀπευθύνονται εὐρέως εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὡς εἶναι τὸ ραδιόφωνον, ἡ τηλεψία, ὁ Τύπος κ.ἄ.

Τὸ θέμα τῶν σχέσεων τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰδικώτερον τῆς ἐπιδράσεως τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου ἐξετάζεται, ἢ ἀκριβέστερον σκιαγραφεῖται ἀπλῶς, διότι ὁ περιορισμένος χῶρος συλλογικοῦ τόμου δὲν ἐπιτρέπει ἐκτενῆ ἀνάπτυξιν τοῦ εὐρυτάτου καὶ πολυπτύχου θέματος, ἐν τῷ παρόντι μελετήματι.

Ἡ ἐξέτασις γίνεται, συμφώνως πρὸς τὴν εἰδικότητα τοῦ γράφοντος, κατ' ὀρθόδοξον ἠθικὴν θεολογικὴν θεώρησιν, τουτέστιν ἐν τῷ φωτὶ τῶν ἀποκεκαλυμμένων ἐν Χριστῷ ἀληθειῶν, τῶν διαφυλασσομένων καὶ διδασκομένων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, τῆς ὁποίας πιστὸν μέλος ὑπῆρξεν ὁ ἀείμνηστος Καθηγητὴς Ἰωάννης Παπαζαχαρίου, εἰς μνήμην τοῦ ὁποίου γράφεται καὶ τὸ παρὸν μελέτημα.

Ἐκφρασις τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν πίστεως καὶ ἀγάπης ἦτο καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Καθηγητοῦ Παπαζαχαρίου πρὸς τὸν συνάνθρωπον, ἡ ὁποία προέβαλλε διὰ τε τῶν συγγραφῶν καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους συμπεριφορᾶς τοῦ μακαριστοῦ Καθηγητοῦ. Ὁ Καθηγητὴς Παπαζαχαρίου ἐν τῇ ἀντιμετώπισει τῶν προβλημάτων τῶν συνανθρώπων του καὶ μάλιστα τῶν ἀνηλίκων, καὶ ἐπιστημονικῶς μελετῶν καὶ συγγράφων καὶ ἐν τῇ καθημερινῇ πράξει, εἶχεν ὡς κίνητρον συνάμα δὲ καὶ γνώμονα τὴν ἐν Χριστῷ ἀγάπην.

Ὁ σημειῶν τὰς γραμμὰς ταύτας, ὡς θεολόγος καὶ μόνον, οὔτε μαθητὴς, οὔτε συνάδελφος ἐν τῇ νομικῇ ἐπιστήμῃ ὑπῆρξε τοῦ Καθηγητοῦ Παπαζαχαρίου. Θεωρεῖ ὅμως τὸν ἀείμνηστον ὄχι μόνον ὡς πανεπιστημιακὸν συνάδελφον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ μὴ ξένον, καθ' ὅτι ὁ Καθηγητὴς Παπαζαχαρίου πολλάκις ἐθεολόγει εἰς τὰ συγγράμματά του¹.

Ἐκ τοῦ πλησίον ἐγνώρισεν² ὁ γράφων τὸν ἀείμνηστον πρὸ δεκαετιῶν εἰς τὸν Χριστιανικὸν Ὀμιλον Φοιτητῶν καὶ Ἐπιστημόνων (τὸν τότε Χ.Ο.Φ. νῦν δὲ Χ.Ο.Φ.Ε.) καὶ ἔσχε τὴν εὐτυχίαν νὰ ἔλθῃ εἰς προσωπικὴν κοινωνίαν μετ' αὐτοῦ καὶ νὰ ἀκούσῃ πολλὰς διαλέξεις αὐτοῦ, ὀργανουμένας ὑπὸ τοῦ Χ.Ο.Φ. καὶ συντόμους ὁμιλίας καὶ προσλαλιὰς εἰς ἑορτίους καὶ ἄλλας συγκεντρώσεις τοῦ Χ.Ο.Φ.³, καὶ νὰ γνωρίσῃ ἀμεσώτερον τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὸν συνάνθρωπον καὶ μάλιστα τοὺς φοιτητὰς ἀγάπην τοῦ ἀειμνήστου.

Α. ΤΑ ΜΕΣΑ ΕΥΡΕΙΑΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ - Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

1. Τὰ μέσα εὐρείας ἐνημερώσεως

α. Ὁ ὅρος «μέσα εὐρείας ἐνημερώσεως»

Λέγοντας «μέσα εὐρείας ἐνημερώσεως» νοοῦμεν τὰ μέσα ἐκεῖνα

ἐνημερώσεως⁴, τὰ ὅποια ἀπευθύνονται καὶ δὴ ταυτοχρόνως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς μέγα ἀριθμὸν ἀνθρώπων, εἰς εὐρὸ κοινόν.

Πρόκειται διὰ τὰ μέσα ἐνημερώσεως, τὰ ὅποια ἔχει ἐπικρατήσῃ νὰ ὀνομάζονται «μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως» ἢ «μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης». Ἡ ὀνομασία αὕτη ὄχι μόνον ἔχει διαδοθῆ εὐρέως, οὕσα ἐν καθημερινῇ χρήσει παρὰ πολλοῖς, ἀλλὰ καὶ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τινος καὶ ἐπισήμως, οὕτως εἰπεῖν, ὑπὸ τῆς Πολιτείας καὶ Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων τῆς Πατρίδος μας. Συγκεκριμένως ἐν τε τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν καὶ τῷ Παντείῳ Πανεπιστημίῳ ἔχουν ἰδρυθῆ καὶ λειτουργοῦν Τμήματα ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Τμῆμα Ἐπικοινωνίας καὶ Μέσων Μαζικῆς Ἐνημέρωσης».

Προσωπικῶς δὲν χρησιμοποιοῦμεν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἔχομεν σημειώσῃ⁵, τὸν ὄρον «μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως» ἢ «ἐνημέρωσης», ἀν καὶ τὰ μέσα ταῦτα, ἐνίοτε τουλάχιστον, εἴτε ἀποσκοποῦν εἰς μαζικὴν ἐπίδρασιν, εἴτε ἀσκοῦν ἐπίδρασιν μαζικοῦ χαρακτῆρος ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Δὲν χρησιμοποιοῦμεν δὲ τὸν ὄρον τοῦτον καὶ νομίζομεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιῆται, «διότι πιστεύομεν ὅτι ἕκαστος ἄνθρωπος εἶναι ἰδία ἐλευθέρα προσωπικότης, δυναμένη νὰ μὴν ὑφίσταται, σημαντικῶς, τουλάχιστον, μαζικὰς ἐπιδράσεις, τὴν ὁποίαν ἰδίαν ἐκάστου προσωπικότητα, ὀφείλουν νὰ διακρίνουν καὶ νὰ σέβονται οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι, μὴ θεώμενοι τοὺς συνανθρώπους των «μαζικῶς»»⁶.

β. Σύγχρονα μέσα εὐρείας ἐνημερώσεως

Τὰ σύγχρονα μέσα εὐρείας ἐνημερώσεως εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα. Τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν εἰς τὰς ἀκολουθούς τέσσαρας ομάδας.

1. Ραδιόφωνον - Τηλοψία, ἢ συνήθως τηλεόρασις καλουμένη.
2. Τύπος. Ἐφημερίδες - Περιοδικά.
3. Θέατρον - Κινηματογράφος - «Βίντεο».
4. Ἀνακοινώσεις εἰς δημοσίους χώρους.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω μέσων κατ' ἐξοχὴν σύγχρονα μέσα εὐρείας ἐνημερώσεως ἀσκοῦντα σημαντικὴν ἐπίδρασιν, περὶ τῆς ὁποίας θὰ ὀμιλήσωμεν κατωτέρω, εἶναι τὸ ραδιόφωνον καὶ δὴ ἡ τηλεψία. Πάντως καὶ ὁ Τύπος ἀσκεῖ, καὶ δὴ αἱ ἐφημερίδες, ἡμερήσιαι καὶ μὴ, καὶ πολλὰ περιοδικά, ἔχοντα εὐρεῖαν κυκλοφορίαν, σημαντικὴν ἐπίδρα-

σιν και εις τας ημερας μας. Μικρότεροι είναι εν σχέσει προς τα ανήκοντα εις τας υπ' αριθ. 1 και 2 ομάδας η ευρύτης αναφορας και η επίδρασις των μέσων ευρείας ενημερώσεως των κατατασσομένων εις τας ομάδας 3 και 4⁷.

2. Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως και τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου

α. Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου

Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως, τουτέστι ἡ ἰκανότης τῆς βουλήσεως νὰ αὐτοορίζηται, αἰρομένη ὑπεράνω ἐξωτερικῶν ἢ και ἐσωτερικῶν ἀναγκαιοτήτων και ἐπιδράσεων, ἢ, ἄλλως, τὸ αὐτεξούσιον εἶναι, κατὰ τὴν ὀρθόδοξον δογματικὴν και ἠθικὴν θεολογίαν, ὡς και τὸ νοερὸν ἢ λογικόν, βασικὸν στοιχεῖον τῆς «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ (Γεν. I, 26) δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἀποτελεῖ δὲ ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως, ὡς και τὸ νοερὸν, βασικὸν γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου, διακρίνον αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐμβίων ὄντων και συνάπτον συγχρόνως αὐτὸν μετὰ τῶν οὐρανίων πνευματικῶν δυνάμεων, τῶν ἀγγέλων, οἵτινες, μὴ ἔχοντες βεβαίως τὸ «κατ' εἰκόνα», εἶναι ὄντα ἐλεύθερα.

Τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀρνοῦνται, ὡς γνωστὸν, εις τὸν χῶρον τῆς Φιλοσοφίας, οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἑτεραρχίας (Determinism), δεχόμενοι ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις καθορίζεται βάσει τῶν ἐπ' αὐτὴν ἐπιδράσεων διαφόρων ἐξωθεν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, παραγόντων. Ἀντιθέτως τὸ ἀπολύτως ἀνεξάρτητον τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως και ἀνεπηρέαστον αὐτῆς ἀπὸ παντὸς ἐξωτερικοῦ ἢ ἐσωτερικοῦ παράγοντος δέχονται οἱ ὀπαδοὶ τῆς αὐταρχίας (Indeterminism).

Εἰς τὸν χῶρον τῆς Θεολογίας τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου και δὴ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν ἀρνοῦνται οἱ πλεῖστοι σχεδὸν τῶν Διαμαρτυρομένων και μάλιστα οἱ Καλβινισταί, οἱ δεχόμενοι τὸν ἀπόλυτον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου εις σωτηρίαν ἢ μή. Ἀντιθέτως, τὸ ἀπόλυτον τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὑπερεξαίρουν ὁ αἰρετικὸς Μαρκίων και οἱ ἐκ τῶν ἀκραίων Προτεσταντῶν, Σωκινιανοί, φθάνοντες μέχρι τοῦ σημείου τῆς ἀρνήσεως, χάριν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως και αὐτῆς τῆς προγνώσεως τοῦ Θεοῦ⁸.

Ἡ ὀρθόδοξος θεολογία, ἡ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐκθέτουσα, διδάσκει, ὅτι ὁ ἀνθρωπος ἔχει

ἐλευθέραν βούλησιν, βασικὸν στοιχεῖον τοῦ «κατ' εἰκόνα», ὡς ἤδη ἐλέχθη, βούλησιν τῆς ὁποίας ἡ διαμόρφωσις ἐκάστοτε δύναται νὰ εἶναι ἀνεπηρέαστος ἐκ τῶν πρὸς ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτὴν ἐνεργούντων παραγόντων. Ἡ ἀνθρωπίνη ὁμως βούλησις ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀπόλυτον τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ εἶναι σχετική.

Τὸ σχετικὸν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς θείας βουλήσεως συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιούργημα, κτιστὸν ὄν, κινούμενον ἐλευθέρως μὲν, ἀλλ' ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν καθορισθέντων ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ του, ἐνῶ ὁ Θεὸς εἶναι ἀϊδιος καὶ ἄκτιστος καὶ ἀπεριόριστος. Τὸ σχετικὸν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἀπόλυτον τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ δηλοῦται καὶ ἐκ τῆς μνημονευθείσης βιβλικῆς ἐκφράσεως «κατ' εἰκόνα». Τὸ «κατὰ» δηλοῖ ἀναλογίαν.

Σημειωτέον ὅτι διὰ τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων Ἄδὰμ καὶ Εὕας ἐπῆλθε μὲν ἀμαύρωσις, ἀχρείωσις καὶ ζόφωσις τοῦ «κατ' εἰκόνα» κατὰ τὴν πατερικὴν διδασκαλίαν⁹, ἐξηκολούθησεν ὁμως τοῦτο ὑπάρχον. Κατὰ συνέπειαν δὲν ἔχασεν ὁ ἄνθρωπος τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεώς του. Ἀπλῶς, σκοτισθέντος τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου στρέφεται καὶ ρέπει πρὸς τὸ κακόν¹⁰.

Ἡ προσβαλλομένη ὑπὸ τινων ἔνστασις, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία περιορίζεται, μέχρι καὶ καταργήσεώς της, ἐκ τῆς προβολῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, καὶ δὴ ὑπὸ τὴν μορφήν ἐντολῶν, δὲν εὐσταθεῖ. Τοῦτο δέ, διότι ὁ Θεὸς προβάλλει μὲν τὸ θέλημα Του πρὸς ἐπιτέλεσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον, προειδοποιῶν συγχρόνως καὶ περὶ τῶν ἀρνητικῶν συνεπειῶν τῆς παραβάσεως τοῦ θείου θελήματος, δὲν ἐξαναγκάζει ὁμως τοῦτον πρὸς τοῦτο¹¹. Ἐντεῦθεν καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι, ἂν μὴ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων, δὲν συμμορφοῦνται πρὸς τὸ θεῖον θέλημα. Ἡ μὴ συμμόρφωσις αὕτη δὲν εἶναι μόνον μὴ συμμόρφωσις ἐν τῇ πράξει, ὀφειλομένη ἐνίοτε εἰς λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πολλάκις καὶ μὴ συμμόρφωσις τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

β. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου

Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ὡς προϋπόθεσιν

τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος πράττει τι ἐλευθέρως, διότι θέλει νὰ πράξῃ τοῦτο.

Ἡ ἐπιτέλεσις ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου πράξεώς τινος ἀντιθέτου πρὸς τὴν βούλησιν αὐτοῦ εἶναι ἐνέργεια σαφῶς ἀνελευθέρα.

Βεβαίως, οὐχὶ σπανίως ὁ ἄνθρωπος ἀναγκάζεται νὰ ἐνεργήσῃ τι παρὰ τὴν θέλησίν του. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς διαφόρους λόγους. Τὸ ἄμεσον ἢ τὸ εὐρύτερον κοινωνικὸν περιβάλλον, ὡς εἶναι ἡ οἰκογένεια, τὸ σχολεῖον, ἡ ἐργασία ἢ κοινωνικὴ τις ὁμάς, εἰς ἣν ἀνήκει ἄτομόν τι, ἡ πολιτεία κτλ., ἀναγκάζει πολλάκις, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, εἰς ἐνεργείας, τὰς ὁποίας δὲν ἐπιθυμεῖ τις νὰ ἐνεργήσῃ.

Ἡ ἐπιτέλεσις ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου πράξεων, ἀντιθέτων πρὸς τὴν βούλησίν του, ἔχει, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀρνητικὰς συνεπείας καὶ διὰ τὸν πράττοντα καὶ διὰ τὸν ἐξαναγκάζοντα ἢ τοὺς ἐξαναγκάζοντας πρὸς τοῦτο. Αἱ ἀρνητικαὶ αὗται συνέπειαι εἶναι συνήθως ψυχολογικῆς ὑφῆς διὰ τὸν πράττοντα, ἀρχόμεναι ἀπὸ τῆς ἀπλῆς δυσθύμου ἐπιτελέσεως τῆς πράξεως καὶ φθάνουσαι μέχρις ἐντόνων ψυχολογικῶν ἀντιδράσεων διαταρασσουσῶν τὴν ὅλην ψυχοσωματικὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνθρώπου. Πολλάκις δὲ αἱ ἐσωτερικαὶ αὗται ἀντιδράσεις τοῦ παρὰ τὴν θέλησίν του ἐνεργοῦντός τι ἐκδηλοῦνται καὶ ἐξωτερικῶς εἰς ἀντικειμενικὰς ἐνεργείας εἰς βάρος εἴτε τῶν ἐξαναγκασάντων εἰς διάπραξιν τῆς μὴ ἐλευθέρας ἐνεργείας εἴτε τρίτων ἀσχέτων ἀνθρώπων.

Ἐνταῦθα δέον νὰ θιγῇ καὶ τὸ θέμα τῆς κατὰ μίμησιν ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου, εἰσαγωγικῶς, κατὰ τινα τρόπον, πρὸς ὅσα ἐκτενῶς θὰ λεχθοῦν εἰς τὰς ἐπομένας παραγράφους.

Ἡ κατὰ μίμησιν ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μὲν ἐνέργεια ἐλευθέρα, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε καὶ ἔκφρασις κατὰ πάντα ἐλευθέρως διαμορφωθείσης βουλήσεως. Ἐνίοτε μάλιστα ἢ κατὰ μίμησιν ἐνέργεια εἶναι αὐτόματος, οὕτως εἶπεῖν, μιμητικὴ κίνησις τοῦ μιμουμένου τι ἢ τινα, μὴ συνδεομένη ἐπαρκῶς πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο κυρίως συμβαίνει εἰς τοὺς μικροὺς παῖδας, τοὺς μὴ ἔχοντας ἀνεπτυγμένην βούλησιν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ εἰς ἐνήλικας καὶ ὠρίμους τὴν ἡλικίαν, οἱ ὁποῖοι μιμοῦνται ἀθλητάς, ἡθοποιούς, πολιτικὰ πρόσωπα κτλ.

Σαφῶς διαφέρει ἡ ἐν ὀρθοδόξῳ ἐννοίᾳ «μίμησις Χριστοῦ». Ἡ «μίμησις Χριστοῦ» διὰ τὸν ὀρθόδοξον χριστιανὸν δὲν εἶναι ἀπλῆ τυπικὴ μιμητικὴ ἀκολουθία τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' εἶναι ἔκφρασις ἀπολύτως ἐλευθέρως διαμορφουμένης βουλήσεως. Ἡ

«μίμησις Χριστοῦ» διὰ τὸν ὀρθόδοξον πιστὸν εἶναι ἐκδήλωσις ἐλευθερίας συμμορφώσεως τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως πρὸς τὴν θεϊαν βούλησιν, τὴν ἀποκεκαλυμμένην ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός, ἐν τῷ ἐνιαίῳ θεανδρικῷ προσώπῳ τοῦ ὁποίου ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις ἐκουσίως συνεμορφοῦτο κατὰ πάντα πρὸς τὴν θεία βούλησιν, ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἀληθές, ἀσφαλές καὶ προσιτὸν πρότυπον πρὸς μίμησιν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τοὺς λόγους τοῦ ἀποστόλου Παύλου «μιμηταί μου γίνεσθε καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ»¹².

B. Η ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΕΥΡΕΙΑΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

1. Ἡ ἐπίδρασις ἀναμφισβήτητος διὰ πάντα ἄνθρωπον

Τὰ μέσα εὐρείας ἐνημερώσεως ἀσκοῦν ἐπίδρασιν κατὰ τὴν κοινὴν διαπίστωσιν τῶν εἰδικῶν ἐρευνητῶν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους¹³. Βεβαίως διάφορος εἶναι ὁ βαθμὸς τῆς ἐπιδράσεως, ἡ ὁποία ἀσκεῖται εἰς ἕνα ἕκαστον ἄνθρωπον, ἐξαρτώμενος ἐκ ποικίλων παραγόντων.

Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος εὐρίσκεται εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μετὰ τῶν διαφόρων συγχρόνων μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως, ἰδίᾳ δὲ μετὰ τοῦ ραδιοφώνου, τῆς τηλεψίας καὶ ἀρκούντως μετὰ τῶν ἐφημερίδων καὶ γενικώτερον τοῦ Τύπου. Τὰ μέσα ταῦτα ὠθοῦν, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τὸν ἄνθρωπον καὶ δὴ τὴν βούλησίν του, εἴτε γενικῶς εἰς ἐπιλογὴν τρόπων ζωῆς προβαλλομένων καὶ δὴ ὑπὸ ἐλκυστικὴν μορφήν, συνήθως, εἴτε εἰδικώτερον εἰς ἐπιθυμίαν ἀποκτήσεως συγκεκριμένων ἀγαθῶν ἢ ὡς ἀγαθῶν ἐμφανιζομένων μὴ ἀγαθῶν προϊόντων, καταλλήλως διαφημιζομένων¹⁴, εἴτε προσέτι εἰς τὴν ἀποδοχὴν ἰδεολογιῶν, πολιτικῶν ἀντιλήψεων καὶ θέσεων κτλ.

Ἡ ἐπίδρασις τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἄλλοτε μὲν εἶναι ἐπιφανειακὴ οὕτως εἰπεῖν, καὶ προσωρινή, ἄλλοτε δὲ βαθεῖα καὶ ριζική.

Οὕτως εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν δύναται νὰ ἐνταχθῇ ὁ νέος ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν προβαλλομένων διὰ τῶν ἐφημερίδων, τῶν περιοδικῶν, καὶ δὴ τῆς τηλεψίας ἀποφασίζει νὰ μιμηθῇ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν ἕναν ἠθοποιὸν ἢ ἕναν ἀθλητήν. Ἡ τοιαύτη ἀπόφασίς του, πραγματοποιουμένη ἢ μὴ, εὐκόλως δύναται νὰ μεταβληθῇ ὅπερ καὶ συνήθως συμβαίνει.

Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἀνήκει ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας δέχεται τὰς ἐπιδράσεις ἐγκληματικῶν σκηνῶν μεταδιδομένων διὰ τῆς τηλοψίας, αἱ ὁποῖαι, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, βαθέως χαράσσονται καὶ ριζώνουν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ διαμορφώνουν τὴν βούλησίν του εἰς βούλησιν διαπράξεως τοῦ κακοῦ.

2. Ὁ βαθμὸς ἐπιδράσεως ἐξάρτημα τῆς ὅλης διαμορφώσεως τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ βαθμὸς ἐπιδράσεως εἰς τοὺς ἀνηλίκους

Ὁ βαθμὸς ἐπιδράσεως τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἐν πολλοῖς ἐκ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅσον περισσότερο εἶναι ἀνεπτυγμένη καὶ ὑγιῶς ἐν ἐλευθερίᾳ διαμεμορφωμένη ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου τοσοῦτον καὶ μικροτέρα εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Γενικώτερον αἱ ἔξωθεν ἐπιδράσεις ἐπὶ τὸν ἔχοντα ὑγιῶς ἀναπτύξει τὴν προσωπικότητά του ὑπάρχουν ἀσφαλῶς, ἀλλ' εἶναι μικραὶ καὶ εἰς ἔντασιν καὶ εἰς ἔκτασιν. Ὁ ἔχων ὑγιῶς ἀνεπτυγμένην προσωπικότητα ἀκούει, βλέπει, αἰσθάνεται γενικῶς καὶ συναισθάνεται ἀκόμη ὅ,τι περιβάλλει αὐτὸν καὶ ὅ,τι προσφέρεται εἰς αὐτόν. Πάντα ταῦτα δὲν ἀφήνουν αὐτὸν ἀνεπηρέαστον, ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις ἐπ' αὐτόν εἶναι μεμετρημένη.

Πολὺ μεγάλη εἶναι ἡ ἔξωθεν καθ' ὅλου ἐπίδρασις ἐπὶ τοὺς ἀνηλίκους καὶ μάλιστα τοὺς μικροὺς τὴν ἡλικίαν παῖδας. Ἡ πολὺ μεγάλη αὕτη ἐπίδρασις ἔχει ἄμεσον ἀναφορὰν εἰς τὴν βούλησιν τῶν ἀνηλίκων.

Οἱ μικροὶ παῖδες δέχονται ἀνυποψίαστοι πᾶν ὅ,τι προσφέρεται διὰ τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως, ἐντυπωσιαζόμενοι ἰδίᾳ διὰ τῶν ὑπὸ τῆς τηλοψίας προβαλλομένων, ἐθίζονται εἰς ὠρισμένας πολλακίς ἐπαναλαμβανόμενας εἰκόνας καὶ διαμορφοῦται οὕτως ἡ βούλησίς των ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τῶν ὡς ἄνω μέσων.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἔφηβοι, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ κριτικὴ ἰκανότης, ἔστω μικρά, ὑπάρχει καὶ πνεῦμα ἀμφισβητήσεως ἐπικρατεῖ, ὑφίστανται ἔντονον τὴν ἐπίδρασιν τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως. Ἡ συχνὴ μάλιστα ὑπὸ τινῶν ἐφήβων παρακολούθησις ὠρισμένων ρα-

διοφωνικῶν καὶ δὴ τηλεοπτικῶν ἐκπομπῶν ἀσκεῖ ἔντονον τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς βουλήσεώς των, οὕτως ὥστε αὕτη νὰ εἶναι μὲν ἐλευθέρα, ἀλλ' ἢ ἐλευθερία τῆς αὕτη νὰ εἶναι τὰ μέγιστα περιορισμένη.

3. Μικρὸς ὁ βαθμὸς ἐπιδράσεως διὰ τὸν ἐν Χριστῷ προηγμένον ὀρθόδοξον πιστὸν

Ὁ ὀρθόδοξος χριστιανός, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται εἰς στάδιον προηγμένης ἐν Χριστῷ ἀναπτύξεως, δέχεται καὶ αὐτὸς τὰς πρὸς τὴν βούλησίν του ὠθήσεις τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως, ὡς πᾶς ἄνθρωπος.

Ἐχει ὅμως ὁ ὀρθόδοξος πιστός, ὁ προηγμένος εἰς τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν, τοσοῦτον συνδεθῆ μετὰ τοῦ Κυρίου, ἐλευθέρως συμμορφῶν τὸ θέλημά του πρὸς τὸ θεῖον θέλημα, ὥστε αἱ ἐπ' αὐτὸν καὶ δὴ ἐπὶ τὴν βούλησίν του ὠθήσεις τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως νὰ μὴν ἀσκοῦν οὐσιαστικὰς ἐπιδράσεις.

Ἡ «ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ» συνέχει τὸν πιστὸν, ὡς καὶ τὸν ἀπόστολον Παῦλον (Β' Κορ. 5, 14). Διὸ καὶ ὁ πιστὸς δύναται νὰ λέγῃ μετὰ τοῦ Παύλου «τίς ἡμᾶς χωρήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις ἢ στενοχωρία ἢ διωγμὸς ἢ λιμὸς ἢ γυμνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα; καθὼς γέγραπται (Ψαλμ. 43, 23) ὅτι ἔνεκεν σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς, ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς· πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος οὔτε ζωὴ οὔτε ἄγγελοι οὔτε ἀρχαὶ οὔτε ἐνεστῶτα οὔτε μέλλοντα οὔτε δυνάμεις οὔτε ὕψωμα οὔτε βάθος οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν» (Ρωμ. 8, 35-39).

Κατὰ ταῦτα τίποτε δὲν δύναται νὰ ἀποσπάσῃ τὸν πιστὸν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἐνισχυόμενον ὑπὸ τῆς θείας χάριτος, ἐφ' ὅσον βεβαίως ἢ ἐλευθέρα βούλησις τοῦ πιστοῦ παραμένει σταθερῶς προσηρμοσμένη πρὸς τὴν πανσθενῆ θεῖαν βούλησιν. Συνεπῶς καὶ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰς τὸν οὕτω στενῶς μετὰ τοῦ Κυρίου ζῶντα οὐσιαστικὴ ἐπίδρασις τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως.

Δεδομένου ὅμως ὅτι οἱ περισσότεροι τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν δὲν εἴμεθα προηγμένοι καὶ δὴ ἐντόνως προηγμένοι εἰς τὴν ἐν Χριστῷ καὶ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ δεδομένου προσέτι ὅτι ὁ πολυμήχανος διάβολος προσπαθεῖ διὰ παντὸς μέσου

νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν πιστόν, καὶ τὸν πλεόν προηγμένον εἰς τὴν πίστιν, ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ κίνδυνος ἐπιδράσεων καὶ δὴ ἀρνητικῶν ἐπιδράσεων τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ πιστοῦ πάντοτε ὑπάρχει. Ἴσχύει καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου «ὁ δοκῶν ἐστάναι βλεπέτω μὴ πέση» (Α΄ Κορ. 10, 12).

4. Ἀγαθαὶ καὶ κακαὶ ἐπιδράσεις

Εἰς ὅσα μέχρι τοῦδε ἐλέχθησαν ἐπεσημάνθησαν κυρίως ἀρνητικαὶ ἐπιδράσεις τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπιδράσεις, ἄλλαις λέξεσιν, εἴτε μειοῦσαι τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, εἴτε στρέφουσαι αὐτὴν πρὸς τὸ κακόν. Ἀσφαλῶς ὅμως ὑπάρχουν καὶ θετικαὶ ἐπιδράσεις, ὑπ' ἀμφοτέρας τὰς ὡς ἄνω μορφὰς αὐτῶν.

Τὴν ὑπαρξίν θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἐπιδράσεων τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως ἐπισημαίνομεν εἰς τὴν παροῦσαν παράγραφον διακρίνοντας τὰς ἐπιδράσεις εἰς ἀγαθὰς καὶ κακάς.

Ἐν πρώτοις, ἀγαθὰς ἐπιδράσεις ἂν καὶ δὲν πρόκειται περὶ ἐπιδράσεων ἐν τῇ κυρίᾳ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, χαρακτηρίζομεν τὰς ἐκ τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως παρεχομένας δυνατότητας ἀναπτύξεως καὶ διευρύνσεως τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Ἡ παροχὴ πολλῶν γνώσεων, ἢ προσφορὰ ποικίλων μορφωτικῶν, πολιτιστικῶν, ψυχαγωγικῶν, ἀκόμη καὶ πολιτικῶν καὶ ἰδεολογικῶν θεμάτων προβάλλουν εὐρύτατον φάσμα δυνατοτήτων πρὸς ἐπιλογὴν ὑπὸ τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ὡσαύτως, καὶ κυρίως, ἀγαθὰς ἐπιδράσεις ὀνομάζομεν τὰς ἐκ τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως προσγινομένας ὠθήσεις ἐπὶ τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, τὰς βοηθούσας αὐτὴν εἴτε εἰς τὴν ἐπιλογὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐπὶ συγκεκριμένης τινὸς περιπτώσεως, εἴτε εἰς τὴν εὐρυτέραν φορὰν αὐτῆς πρὸς τὸ ἀγαθόν.

Αἱ ἀγαθαὶ αὗται ἐπιδράσεις ἔχουν, κατ' ὀρθόδοξον χριστιανικὴν ἠθικὴν θεώρησιν, ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ δύο βασικοὺς λόγους. Πρῶτον μὲν ὡς ἐνίσχυσις τοῦ πιστοῦ εἰς τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν φορὰν τοῦ καὶ παράκαμψιν τῆς πρὸς τὸ κακὸν ροπῆς καὶ δεύτερον ὡς ἀντίβαρον τῶν πρὸς τὸ κακὸν ὠθήσεων τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως.

Κακὰς ἐπιδράσεις, κατ' ἀντιστοιχίαν πρὸς τὰς ἀγαθὰς, λέγοντες νοοῦμεν πρῶτον μὲν τὸν ἐξαναγκασμὸν, κατὰ τινα τρόπον, τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπιλέγη ἄνευ πολλῆς σκέψεως καὶ κριτικῆς θεωρήσεως, λόγῳ τῶν πολλῶν, ποικίλων, ἅμα δὲ καὶ ἐντόνως καὶ ἐπανεπιλημμένως προσφερομένων δυνατοτήτων ἐπιλογῆς. Εἶναι σύνηθες τὸ φαινόμενον μικροὶ παῖδες νὰ «ἐπιλέγουν» ἐπὶ παραδείγματι παίγνιόν τι, ἐπειδὴ τοῦτο προβάλλεται ἐντόνως εἰς τὴν τηλεψίαν καὶ νὰ ζητοῦν ἐπιμόνως αὐτὸ παρὰ τῶν γονέων των λέγοντες «αὐτὸ θέλω», τῆς θελήσεώς των σαφῶς καθοριζομένης ὑπὸ τῆς τηλεψίας. Ἀλλὰ καὶ μεγάλοι τὴν ἡλικίαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως, ἰδίᾳ δὲ τῶν ραδιοτηλεοπτικῶν, ἐπιλέγουν πολλάκις τρόφιμα, ἐνδύματα, ψυχαγωγικὰ μέσα καὶ γενικώτερον τρόπον ζωῆς ἄνευ περισκέψεως, ἐπειδὴ ταῦτα προβάλλονται ἰσχυρότερον καὶ συχνώτερον ἄλλων εἰδῶν ἢ μέσων ἢ τρόπων ζωῆς.

Ἀναμφιβόλως ἡ τοιαύτη ἐπίδρασις τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως δὲν εἶναι ἀγαθὴ, ἔστω καὶ ἂν, ἐνίοτε, τὰ προβαλλόμενα καὶ γινόμενα ἀποδεκτὰ εἶναι ἀγαθὰ καθ' ἑαυτὰ. Καὶ τοῦτο διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συρρικνοῦται μέχρι συμπτώξεως ἢ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Περαιτέρω, κακαὶ ἐπιδράσεις, καὶ δὴ ἀμέσως καὶ καθ' ἑαυτὰς, εἶναι ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι ὀδηγοῦν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐπιλογὴν τοῦ κακοῦ, εἴτε ἐπὶ συγκεκριμένης περιπτώσεως, εἴτε γενικώτερον ἐν τῇ ζωῇ του.

Τὰ παραδείγματα καὶ μόνον πολλῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι διέπραξαν εἰδεχθῆ ἔγκλήματα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν κινηματογραφικῶν ἔργων ἢ τηλεοπτικῶν προγραμμάτων, δεικνύουν τὸ μέγεθος τῆς κακῆς ἐπιδράσεως τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω αἱ ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπιδράσεις εἶναι καὶ θετικαὶ καὶ ἀρνητικαί, ἐναπόκειται δὲ εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον, ἵνα ἀποφεύγῃ τὰς κακὰς ἐπιδράσεις κριτικῶς ἰστάμενος ἔναντι τῶν προβαλλομένων διὰ τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως.

5. Τὸ ἀναγκαῖον τῆς μὴ ἀνεξελέγκτου ἀποδοχῆς τῶν προβαλλομένων διὰ τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως καὶ τῆς κριτικῆς τοποθετήσεως ἑκάστου ἔναντι αὐτῶν

Ἀναγκαῖον εἶναι ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴν ἀποδέχεται ἀνεξελέγκτως

τὰ διὰ τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως προβαλλόμενα. Τοῦτο ἄλλως τε συνάδει καὶ πρὸς τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἐλεύθερον τῆς βουλήσεως αὐτοῦ.

Εἶναι δὲ ἀναγκαῖον τοῦτο, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ κυρίως, διότι, οὐχὶ σπανίως, τὰ διὰ τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως εἴτε δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν ἀλήθειαν, εἴτε ἢ ἐν αὐτοῖς ἀλήθεια εἶναι ἀναμεμιγμένη μετὰ τοῦ ψεύδους, εἴτε ὁ τρόπος προβολῆς δημιουργεῖ ἐσφαλμένας ἐντυπώσεις εἰς τὸν ἀναγνώστην ἢ ἀκροατὴν ἢ θεατὴν, εἴτε αὐτὸς οὗτος ὁ δεχόμενος τὰ προβαλλόμενα ἐσφαλμένως προσλαμβάνει ταῦτα¹⁵.

Πρὸ πάντων ὅμως εἶναι ἀναγκαῖα ἡ κριτικὴ τοποθέτησις ἐκάστου ἀνθρώπου ἔναντι τῶν προβαλλομένων διὰ τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως. Λέγοντες κριτικὴν τοποθέτησιν δὲν νοοῦμεν ἀσφαλῶς τὴν λεγομένην «ἀρνητικὴν κριτικὴν», καθ' ἣν ὁ κρίνων, θέτων ἑαυτὸν ὑπεράνω τῶν πάντων, προσπαθεῖ νὰ ἀνεύρη καὶ ἀνευρίσκει ἢ νομίζει ὅτι ἀνευρίσκει ἀρνητικὰ καὶ μόνον στοιχεῖα εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ κρινόμενα.

Κριτικὴ τοποθέτησις σημαίνει νηφαλίαν, προσεκτικὴν καὶ μετρημένην θεώρησιν καί, βάσει τῆς θεωρήσεως ταύτης, στάσιν ἔναντι τῶν κρινομένων, ἐν προκειμένῳ δὲ ἔναντι τῶν προβαλλομένων διὰ τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως.

Ὁ ἄνθρωπος, ὡς λογικὸν ὄν, ἔχει τὴν κριτικὴν ἱκανότητα, ἄλλος ὀλιγώτερον καὶ ἄλλος περισσότερον ἀνεπτυγμένην. Χρειάζεται ὅμως καὶ τὸ κριτήριον, βάσει τοῦ ὁποίου θὰ κρίνη. Τὸ κριτήριον ὅμως ἢ μᾶλλον τὰ κριτήρια τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν οἱ ἄνθρωποι, διαφέρουν πολλάκις ἀπ' ἀλλήλων.

Ἀσφαλὲς καὶ ἀλάνθαστον κριτήριον, διὰ τὸν ὀρθόδοξον χριστιανὸν εἶναι αὐτὸς ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός, ὅστις κατὰ τὴν αὐτομαρτυρίαν Του εἶναι «ἡ Ἀλήθεια» (Ἰωάν. 14, 6) καὶ τὸ δι' Αὐτοῦ καὶ ἐν Αὐτῷ ἀποκεκαλυμμένον ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ ὀρθόδοξος πιστὸς ἔχων τὸ πρότυπον τοῦ Θεανθρώπου καὶ γνωρίζων τὰς ἀποκεκαλυμμένας ἀληθείας τῆς πίστεως καὶ γενικὰς ἠθικὰς ἀρχάς, τὰς ἐκφραζούσας τὸ θεῖον θέλημα καθ' ὅλου καλεῖται δι' ἐκάστην συγκεκριμένην ἐνώπιόν του περίπτωσιν, «εἰς τὸ δοκιμάζειν (= διακριβώνει) τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον» (Ρωμ. 12, 2), ἐκζητῶν πρὸς τοῦτο καὶ δεχόμενος τὸν φωτισμὸν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Γ. Η ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΕΥΡΕΙΑΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

1. Ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου μικροτέρα τῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, λόγῳ κυρίως, μὴ δυνατότητος τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπιτελέσῃ ὅ,τι βούλεται.

Ἡ ἐπίδρασις τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως ἐπὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μικροτέρα τῆς ἀντιστοίχου ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως.

Τοῦτο ὀφείλεται ἐν πολλοῖς¹⁶ εἰς τὴν μὴ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπιτελέσῃ ὅ,τι βούλεται.

Πολλοὶ καὶ ποικίλοι εἶναι οἱ παράγοντες οἱ ἐμποδίζοντες τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐπιτελέσῃ ὅ,τι βούλεται, ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοί. Ἐσωτερικαὶ ἀντίθετοι ὠθήσεις πρὸς μὴ ἐπιτέλεσιν θελήματός τινος ὀφειλόμεναι εἰς τὸ ὅτι εἴτε τὸ πρὸς ἐπιτέλεσιν εἶναι κακὸν ἢ κρίνεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ θέλοντος τοῦτο ὡς κακόν, εἴτε ἡ ἐπιτέλεσις θεωρεῖται ἄκαιρος, εἴτε ἡ ἐπιτέλεσις δύναται νὰ ἀποβῆ εἰς βάρος τῆς ὑγείας τοῦ ἐπιθυμοῦντος νὰ ἐπιτελέσῃ τι κτλ. Ἐξωτερικοὶ παράγοντες ἐμποδίζοντες τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς θελήσεως εἶναι ἐνδεχομένη ἀντίδρασις τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἀμέσου ἢ εὐρύτερου, τὸ μὴ ἐπιτρεπτὸν τῆς πράξεως ὑπὸ τῶν νόμων τῆς Πολιτείας, ἢ μὴ ὕπαρξις τῶν ἀπαιτουμένων χρημάτων κτλ. Σημαντικὸς παράγων παρεμποδίσεως ἐπιτελέσεως μὴ ἀγαθοῦ βουλήματός τινος τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο βεβαίως ἰσχύει κυρίως διὰ τὸν τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς βαδίζοντα, τὸν εἰσέτι νήπιον ἐν Χριστῷ (Α' Κορ. 3,1). Ὁ ἐν Χριστῷ προηγμένος πιστὸς δὲν ἀποφεύγει νὰ ἐπιτελέσῃ ὅ,τι βούλεται, διότι ἡ ἐπιτέλεσις εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὸ θεῖον θέλημα, ἀλλὰ συμμορφώνει ἐκουσίως τὴν βούλησίν του πρὸς τὸ θεῖον θέλημα ἐπιθυμῶν μόνον τὰ σύμφωνα πρὸς αὐτό, ὥστε ἡ ἐπιτέλεσις τοῦ βουλήματός του νὰ εἶναι καὶ αὕτη σύμφωνος πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

2. Ἡ χρησιμοποίησις μὴ ἠθικῶς ὑγιῶν μέσων πρὸς ἐπιτέλεσιν ἐκείνων τὰ ὅποια θέλει ὁ ἄνθρωπος, τῆς θελήσεώς του διαμορφουμένης ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως.

Τὰ ἐμπόδια, τὰ ὅποια ὀρθοῦνται ἐνώπιον τοῦ ἀνθρώπου τοῦ θέ-

λοντος νὰ ἐπιτελέση τι, τῆς θελήσεώς του διαμορφουμένης ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως, ἢ καὶ ἄλλως, ὀδηγοῦν οὐχὶ σπανίως αὐτὸν ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ σταθεραὶ ἠθικαὶ ἀρχαὶ καὶ δὴ βασιζόμεναι εἰς τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν, εἰς χρησιμοποίησιν μὴ ἠθικῶς ὑγιῶν μέσων πρὸς ὑπερπήδησιν τῶν ἐμποδίων καὶ ἐπιτέλεσιν τῆς ἐπιθυμίας του.

Ἡ διὰ τῆς ἐντόνου καὶ συνεχοῦς, ἐπὶ παραδείγματι, προβολῆς διὰ τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως ὑλικοῦ τινος ἀγαθοῦ, ἐνδύματος, κοσμήματος, αὐτοκινήτου ἢ ἄλλου εἴδους, ἀνάπτυξις σφοδρᾶς ἐπιθυμίας, παρὰ τινι πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ ἀγαθοῦ τούτου καὶ μὴ ὑπαρξίς οἰκονομικῆς δυνατότητος πρὸς τοῦτο ὠθεῖ αὐτὸν ἢ αὐτὴν εἴτε εἰς κλοπὴν τοῦ ἐπιθυμουμένου, εἴτε εἰς ληστείαν, καὶ ἐνίοτε μετὰ φόνου, πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἀναγκαιούντων διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ ἐπιθυμουμένου, εἴτε εἰς παράσυρσιν αὐτοῦ ἢ αὐτῆς ὑπὸ ὑπόπτων προσώπων ἀνηθικούς σκοποὺς ἐπιδιωκόντων, ὑποσχομένων ἢ καὶ ἀμέσως προσφερόντων τὸ ἐπιθυμούμενον.

Γενικῶς εἰπεῖν, ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐμποδιζόμενος νὰ ἐπιτελέση ὅ,τι ἐπιθυμεῖ, χρησιμοποιεῖ πολλάκις ποικίλα ἀνεπίτρεπτα ἠθικῶς μέσα πρὸς ἄρσιν ἢ ὑπέρβασιν τῶν ἐμποδίων.

Εἰς ἐκεῖνον δέ, ὁ ὁποῖος δὲν χρησιμοποιεῖ ἠθικῶς ἀνεπίτρεπτα μέσα, ἀλλὰ παθητικῶς ἀποδέχεται νὰ μὴν ἐπιτελέση τὴν ἐμποδιζομένην ἐπιθυμίαν του, ἀναπτύσσονται καὶ ἐκδηλοῦνται συνήθως ποικίλαι ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ ἀντιδράσεις, ὡς εὐθὺς ἀμέσως θὰ ἴδωμεν.

3. Ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἐκδήλωσις ποικίλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀντιδράσεων εἰς τοὺς μὴ δυναμένους νὰ ἐνεργήσουν συμφώνως πρὸς τὴν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως διαμορφουμένην βούλησίν των.

Τὰς ποικίλας ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς ἀντιδράσεις, τὰς ἀναπτυσσομένας καὶ ἐκδηλουμένας εἰς τοὺς μὴ δυναμένους νὰ ἐνεργήσουν συμφώνως πρὸς τὴν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως, ἢ καὶ ἄλλως, διαμορφουμένην βούλησίν των, δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν, συστηματικῶς πῶς θεωροῦντες ταύτας, εἰς παθητικὰς καὶ ἐνεργητικὰς, τῆς διακρίσεως μὴ οὔσης ἀπολύτου, κυρίως διότι εἰς τὰς παθητικὰς ὑπάρχει ἐνίοτε καὶ τὸ ἐνεργητικὸν στοιχεῖον.

Αί παθητικαὶ ἔχουν κυρίως ἐσωτερικὴν διάστασιν, ἐκδηλοῦνται ὅμως καὶ ἐξωτερικῶς. Αἱ ἐνεργητικαὶ ἔχουν ἀφετηρίαν ἐσωτερικὴν, ἀλλ' ἐκφράζονται κυρίως ἐξωτερικῶς.

Εἰς τὰς παθητικὰς ἐντάσσομεν τὴν ἀνάπτυξιν εἰς τὸ ἔσω τοῦ ἀνθρώπου κατηφείας, μελαγχολίας, παραπόνου, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀπελπισίας, ἅτινα καὶ ἐκδηλοῦνται ἐξωτερικῶς ὡς ἀδράνεια, μείωσις τῆς ἀποδοτικότητος εἰς τὴν ἐργασίαν, ἔλλειψις ἐνδιαφέροντος διὰ τὸν συνάνθρωπον, ἀδιαφορία δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ζωὴν, ὀδηγοῦσα οὐχὶ σπανίως καὶ εἰς αὐτὴν τὴν αὐτοκτονίαν.

Εἰς τὰς ἐνεργητικὰς κατατάσσομεν τὴν ἀνάπτυξιν εἰς τὸ ἔσω τοῦ ἀνθρώπου ζηλοτυπίας, φθόνου, ἔτι δὲ καὶ μίσους κατὰ τῶν ἄλλων, εἴτε εἰδικώτερον ἐκείνων, ἐξ ὧν προέρχονται τὰ ἐμπόδια πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἐπιθυμουμένου, εἴτε γενικώτερον τῆς κοινωνίας. Ἐκ τῆς ἐν τῷ ἔσω τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτυσσομένης καταστάσεως ταύτης, ὡς ἀφετηρίας ἐκδηλοῦνται πρὸς τὰ ἔξω ἐνέργειαι ἀναρμόστου συμπεριφορᾶς λόγῳ ἢ ἔργῳ πρὸς τοὺς ἄλλους, εἴτε ἐν τῇ οἰκογενεῖα, εἴτε ἐν εὐρυτέρα κοινωνικῇ ὁμάδι, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ὁ οὕτως αἰσθανόμενος καὶ ἐνεργῶν, εἴτε γενικώτερον ἐν τῇ κοινωνίᾳ πράξεις βιαίας συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου τούτου πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτόν, εἴτε ὡς γονέως, εἴτε ὡς ἐργοδότου, εἴτε ὡς προϊσταμένου, ἔτι δὲ καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ παντελῶς ἀνεύθυνα διὰ τὴν κατάστασιν τοῦ ζῶα καὶ φυτά, καὶ τὸ καθ' ὅλον φυσικὸν περιβάλλον, καταστροφικαὶ ἐνέργειαι ἐναντίον δημοσίων ἢ ἰδιωτικῶν οἰκημάτων ἀκόμη δὲ καὶ ἱερῶν θρησκευτικῶν ἢ ἐθνικῶν μνημείων ἢ ἔργων τέχνης, τέλος δὲ καὶ ἐγκληματικαὶ πράξεις στρεφόμεναι κατὰ τῆς σωματικῆς ἀκεραιότητος καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς τοῦ συνανθρώπου.

4. Ἡ ὑγιὴς ἐν Χριστῷ ἀντιμετώπισις τῆς ἀναγκαστικῆς ἐνίοτε διαφοροποιήσεως τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ζωῆς του εὐρίσκειται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνεργήσῃ ἀντιθέτως πρὸς τὴν βούλησίν του.

Ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα, ἂν εἶναι συνεχῆς ἢ ἐπαναλαμβάνεται, δύναται νὰ δημιουργήσῃ ἐν αὐτῷ ψυχικὰς καὶ ἄλλας ἀντιδράσεις, ἐκδηλουμένας καὶ ἐξωτερικῶς εἰς ἀντικοινωνικὰς ἐνεργείας, κατ' ἀναλογίαν καὶ μάλιστα περισσότερο ἐντόνως,

πρὸς τὰς ἀντιδράσεις καὶ τὰς ἐνεργείας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ἀναπτύσσονται καὶ ἐκδηλοῦνται εἰς τοὺς μὴ δυναμένους νὰ πράξουν ὅ,τι βούλονται, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ.

Ὁ πιστὸς χριστιανὸς καλούμενος νὰ ἐνεργήσῃ τι παρὰ τὴν βούλησίν του πρωτίστως ἐξετάζει, ἂν τοῦτο δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν τὸ ἐπιβαλλόμενον πρὸς ἐπιτέλεσιν ἀντίκειται πρὸς τὸ θεῖον θέλημα, τότε ἀρνεῖται νὰ ἐπιτελέσῃ τοῦτο, ἀνεξαρτήτως τῶν δι' αὐτὸν συνεπειῶν τῆς ἀρνήσεώς του ταύτης, ἐπόμενος τῷ «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πράξ. 5, 29).

Ἄν αἱ ἀρνητικαὶ συνέπειαι ἐκ τῆς ἀρνήσεως τῆς ἐπιτελέσεως τῆς ἀντιθέτου πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐπιβαλλομένης πράξεως ἔχουν ἀναφορὰν εἰς τοὺς ἄλλους, τότε ὁ πιστὸς ἐξετάζει καὶ δέον νὰ ἐξετάζῃ μετ' ἰδιαιτέρας προσοχῆς τὰς ἀρνητικὰς ταύτας συνεπείας καὶ δὴ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐπιβαλλομένην ἀντίθετον πρὸς τὸ θεῖον θέλημα ἐνέργειαν. Ἐνδεχομένως νὰ εὕρισκῃται ὁ πιστὸς πρὸ τῆς καλουμένης συγκρούσεως καθηκόντων¹⁷, καὶ δὴ εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν ἡ ἐπιτέλεσις τῆς ἐπιβαλλομένης πράξεως εἶναι ἀναγκαῖον κακὸν πρὸς ἀποφυγὴν μείζονος κακοῦ. Ἐστω ὡς παράδειγμα ἡ κλήσις ἐνὸς πιστοῦ νὰ προσέλθῃ ὡς μάρτυς εἰς τινα σοβαρὰν ποινικὴν ὑπόθεσιν. Ὁ πιστὸς ἐλευθέρως ἔχων διαμορφώσει τὸ θέλημά του συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Θεανθρώπου «ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὁμόσαι ὅλως» (Ματθ. 5, 34) δὲν θέλει νὰ ὀρκισθῇ, διότι ὁ ὄρκος ἀντίκειται πρὸς τὸ θεῖον θέλημα. Ἡ μὴ ἔνορκος ὅμως κατάθεσις του δυνατὸν νὰ ὀδηγήσῃ ἀθῶόν τινα δικαζόμενον καὶ εἰς αὐτὸν τὸν θάνατον, διότι ὁ μὴ θέλων νὰ ὀρκισθῇ μόνος αὐτὸς γνωρίζει τὴν ἀλήθειαν καὶ δύναται νὰ σώσῃ τὸν δικαζόμενον. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀποβαίνει ἀναγκαῖα ἡ παράβασις τοῦ «μὴ ὁμόσαι ὅλως» πρὸς ἀποφυγὴν σοβαρᾶς ἀρνητικῆς συνεπείας ὡς εἶναι ἡ καταδίκη ἀθῶου εἰς θάνατον¹⁸, ἐκ τῆς ἀρνήσεως ἐπιτελέσεως τοῦ ἐπιβαλλομένου-ἀντιθέτου πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ πιστοῦ¹⁹.

Ὁ ὀρθόδοξος χριστιανὸς καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς λόγῳ συγκρούσεως καθηκόντων παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ «μὴ ὁμόσαι ὅλως» καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις, ἐν ἀναγκαστικῇ διαφοροποιήσει τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἀπὸ τῆς βουλήσεώς του, βαρυτέρας μορφῆς παραβάσεων, ἔνεκα τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας, τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην εἰλικρινοῦς μετανοίας²⁰. Ἡ μετάνοια ἀποκαθιστᾷ τὸν παραβάτην τοῦ θείου θελήματος ἄνθρωπον εἰς τὴν ὀρθὴν σχέσιν πρὸς τὸν Θεόν.

Ἐὰν ἡ ἀναγκαστικὴ διαφοροποίησις τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, δὲν ὑπάρχει διὰ τὸν πιστὸν σοβαρὸν πρόβλημα.

Βεβαίως ὁ πιστός, εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν τὸ ἀναγκαστικῶς πραττόμενον ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτοῦ τὴν δυνατότητα πραγματοποιήσεως ἀγαθῆς τινος ἐπιθυμίας του, ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχη τὴν ἀρχικὴν του ἐπιθυμίαν, ἐλπίζει ὅτι θὰ ἐπιτύχη, ἔστω καὶ μελλοντικῶς αὐτήν, καὶ ἐνεργεῖ ὅ,τι εἶναι ἠθικῶς ὑγιὲς καὶ ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτοῦ πρὸς ἄρσιν τῶν ἐν προκειμένῳ ἐμποδίων.

Ὅμως δὲν ἀναπτύσσονται καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀναπτύσσονται, ἂν ἐνίοτε ἐμφανίζονται σχετικαὶ τάσεις, εἰς τὸν πιστὸν ἀρνητικὰ συναισθήματα καὶ ἀντιδράσεις, οἷα εἶναι τὰ εἰς τὰς προηγουμένας παραγράφους ἐπισημανθέντα.

Ἀντιθέτως ὁ πιστὸς ἐπιτελεῖ, ὅπερ εἶναι ἠναγκασμένος νὰ ἐπιτελέσῃ ἐν σχετικῇ ἀνέσει καὶ ἐν ἀγάπῃ πρὸς τὸ ἐπιτελούμενον ἂν μάλιστα τοῦτο συντελεῖ εἰς τὸ ἀγαθὸν τοῦ συνανθρώπου.

Ἄς λάβωμεν ὡς παράδειγμα ἐκεῖνον, ὅστις ἀναγκάζεται, εἴτε δι' οἰκονομικοὺς λόγους, εἴτε διὰ νὰ μὴν ἔλθῃ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν θέλησιν τῶν γονέων του, εἴτε διότι οὕτως ἀπεφάνθη ὁ ἠλεκτρονικὸς ὑπολογιστὴς τῶν εἰσιτηρίων ἐξετάσεων διὰ τὰ Α.Ε.Ι., νὰ σπουδάσῃ ἐπιστήμην διάφορον ἐκείνης τὴν ὁποίαν ἤθελε.

Γνωρίζει ὁ ὀρθόδοξος χριστιανὸς φοιτητὴς ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι παρὰ Θεοῦ²¹, ὅτι ἐκάστη ἐπιστήμη προάγει τὸν ἄνθρωπον εἰς γνῶσιν καὶ συντελεῖ εἰς τὸ ἀγαθὸν τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅτι ἀληθῆς ἐπιστήμων εἶναι αὐτὸς ὁ ὁποῖος κατέχει, κατὰ τὸ δυνατόν, τὴν ἐπιστήμην του καὶ ἀσκεῖ αὐτὴν ὀρθῶς καὶ ἐπ' ἀγαθῶ τῶν συνανθρώπων του.

Ἐντεῦθεν ὁ φοιτητὴς οὗτος, παρὰ τὰς δυσχερείας, ἃς ἀσφαλῶς ἀντιμετωπίζει ἐκ τῆς εἰσόδου του εἰς ἐπιστημονικὸν χῶρον διάφορον τοῦ ἀρχικῶς ἐπιθυμητοῦ, καὶ ἐπιμέλειαν εἰς τὰς σπουδὰς του δεικνύει, ἐπιδιώκων τὸν ἄρτιον, κατὰ τὸ δυνατόν, καταρτισμὸν του, καὶ τὴν ἐπιστήμην, τὴν ὁποίαν σπουδάζει, ἀγαπᾷ, καὶ διάθεσιν ἔχει, ὀλοκληρώνων τὰς σπουδὰς του, καὶ νὰ προαγάγῃ αὐτὴν καὶ νὰ ἀσκήσῃ αὐτὴν πάντοτε ἐπ' ἀγαθῶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

Πάντα ταῦτα δὲν αἴρουν ἴσως ἀπὸ τοῦ πιστοῦ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐν καιρῶ σπουδῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης τῆς ἐξ ἀρχῆς ἐπιθυμητῆς.

5. Αἱ ἄνευ ἐπαρκοῦς συμμετοχῆς τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργεῖαι αὐτοῦ αἱ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως ἐνεργούμεναι. Ἠθικὴ ἀξιολόγησις τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν καὶ δυνατότης ἀποφυγῆς των

Ἐπάρχουν περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας τὰ μέσα εὐρείας ἐνημερώσεως καὶ δὴ ἡ τηλοψία ἐπιδρῶν τοσοῦτον ἐντόνως καὶ ἀκαριαίως, ὥστε ὁ ἄνθρωπος αὐτομάτως, τρόπον τινά, καὶ χωρὶς ἐπαρκῆ συμμετοχὴν τῆς βουλήσεώς του νὰ ἐνεργῇ.

Λέγομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐνεργεῖ χωρὶς ἐπαρκῆ συμμετοχὴν τῆς βουλήσεώς του, διότι ἀσφαλῶς ἔχει βούλησιν ὅ,τι καὶ ἂν ἐνεργῇ. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐνεργεῖ οὔτε ἐνστικτωδῶς οὔτε μόνον ὡς τὰ μὴ ἔχοντα λογικὴν ἢ ἐκτίμησιν ζῶα.

Ἐν τούτοις ἡ συμμετοχὴ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πράγματι περιορισμένη, ὅταν οὗτος ἐνεργῇ αὐτομάτως, ὡς ἤδη ἐλέχθη.

Ἐνδεικτικῶς ἀναφερόμεθα εἰς τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα ἐκ τῆς καθημερινῆς πραγματικότητος.

Παρακολουθεῖ τις ἐκ τοῦ ραδιοφώνου ἢ τῆς τηλοψίας ποδοσφαιρικὸν ἀγῶνα. Μόλις ὁ περιγράφων τὸν ἀγῶνα ἀναφωνήσῃ «γκόλ», ἀμέσως καὶ ὁ παρακολουθῶν ἀναφωνεῖ ἢ μᾶλλον κραυγάζει «γκόλ». Ἀλλὰ καὶ περαιτέρω· ἐὰν ὁ ἐκφωνητὴς ὑβρίσῃ τὸν διαιτητὴν, διότι ἐνδεχομένως ἠδίκησε εἷς τι σημεῖον τὴν α ομάδα, ἀμέσως καὶ ὁ παρακολουθῶν ἐπαναλαμβάνει τὴν ὑβρίν, ἐφ' ὅσον βεβαίως ἡ ἐνέργεια τοῦ διαιτητοῦ εἶναι εἰς βάρος τῆς ὁμάδος τὴν ὁποίαν ὑποστηρίζει ὁ ἀκροατὴς ἢ καὶ θεατὴς. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἡ βούλησις τοῦ ἀκροατοῦ ἢ καὶ θεατοῦ σχεδὸν εἶναι ἀνύπαρκτος ὡς προϋπόθεσις τῆς ἐνεργείας.

Γονεὺς τις ὀλίγον εὐέξαπτος παρακολουθεῖ εἰς τὴν τηλοψίαν σκηνὰς ξυλοδαρμοῦ. Ἐμφανιζομένου αἰφνιδίως ἐνώπιον αὐτοῦ τέκνου του ἴσως ἀτακτήσαντός πως, ὁ ξυλοδαρμὸς ἐπαναλαμβάνεται μὲ δράστην τὸν γονέα τηλεθεατὴν καὶ θῦμα τὸ τέκνον του.

Ἡ πρὸ τῆς τηλεοπτικῆς συσκευῆς συνεχῆς πολύωρος παραμονὴ καὶ προσκόλλησις εἰς τὰ προβαλλόμενα μειώνει τὴν ἔντασιν τῆς βουλήσεως καὶ ὁ θέλων νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τῆς τηλοψίας λίαν δυσχερῶς κατορθώνει τοῦτο.

Ἀλλὰ καὶ πλήρης ἀδρανοποίησις τῆς βουλήσεως, μετὰ γενικωτέρου σκοτισμοῦ τοῦ νοῦ συνυφασμένη, ἐπέρχεται εἰς ὠρισμένας

περιπτώσεις, καθ' ὅς ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως καὶ δὴ τῆς τηλοψίας προβαίνει ὁ δεχόμενος τὴν ἐπίδρασιν εἰς ἐγκληματικὴν ἐνέργειαν χωρὶς νὰ τὸ θέλη, στρεφόμενος εἴτε ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ ἰδίου εἴτε ἐναντίον ἄλλων προσώπων.

Ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀξιολόγησιν γενικῶς τῶν ἄνευ ἐπαρκοῦς συμμετοχῆς τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτελουμένων ἐνεργειῶν παρατηρητέα τὰ ἀκόλουθα.

Ἡ ἐνέργεια καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἄμεσον ἢ καὶ ἔμμεσον ἀποτέλεσμά της ἢ εἶναι ἀγαθὴ ἢ εἶναι κακὴ²², ὑπαρχουσῶν καὶ διαβαθμίσεων ἐν τῇ ἀγαθότητι ἢ τῇ κακότητι ἐκάστης ἐνεργείας. Τὸ φονεύειν ἐπὶ παραδείγματι ὡς ἐνέργεια καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀποτέλεσμά του, τὸν θάνατον, ἀσφαλῶς εἶναι πάντοτε ἠθικῶς κακὴ ἐνέργεια.

Ἐν σχέσει ὅμως πρὸς τὸν ἐνεργοῦντα καὶ δὴ τὴν εὐθύνην του διὰ τὴν ἐνέργειάν του ἢ ἠθικὴ ἀξιολόγησις τῆς ἐνεργείας συναρτᾶται πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, μεθ' ἧς ἐνήργησεν ὁ ἐνεργήσας τι. Ἐπομένως, ἡ ἐνέργεια ἢ ἄνευ ἐπαρκοῦς συμμετοχῆς τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἐνεργουμένη ἔχει ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἐνεργοῦντα σχετικὴν ἀξίαν ἢ ἀπαξίαν.

Ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀξιολόγησιν καὶ κρίσιν τῶν ὡς ἄνω ἐνεργειῶν, πάντοτε ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ἐνεργοῦντα καὶ τὴν ἐν προκειμένῳ εὐθύνην αὐτοῦ, δέον νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν καὶ οἱ λόγοι οἱ ὀδηγήσαντες τὸν οὕτω πῶς ἐνεργήσαντα, ἢ καὶ ἐπανελημμένως, ἐνεργοῦντα, εἰς ἐνέργειαν ἢ ἐνεργείας ἄνευ ἐπαρκοῦς συμμετοχῆς τῆς βουλήσεώς του. Οἱ λόγοι δὲ οὗτοι εἶναι καὶ προσωπικοὶ τοῦ οὕτω πῶς ἐνεργοῦντος, ὡς ἀδιαφορία, ἔλλειψις ὑγιοῦς ἀναπτύξεως τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως ἢ τῆς προσωπικότητός του γενικώτερον καὶ τῶν ὑπευθύνων διὰ τὴν μὴ κατάλληλον, ἴσως, ἐπισήμανσιν τῆς σημασίας τοῦ βάσει τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως ἐνεργεῖν καὶ τὴν μὴ ὑγιῆ διαμόρφωσιν τῆς καθ' ὅλου προσωπικότητός του, ὡς εἶναι ἢ οἰκογένεια, τὸ σχολεῖον, ἢ Ποιμαίνουσα Ἐκκλησία.

Δυνατότης ἀποφυγῆς τῶν ἄνευ ἐπαρκοῦς συμμετοχῆς τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀσφαλῶς ὑπάρχει.

Αὕτη συναρτᾶται πρὸς τὴν καθ' ὅλου ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐπεσημάνθη. Προσωπικότητος, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως, τὸ μέγα τοῦτο δῶρον τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὄχι μόνον δὲν θὰ ἔχη παραθεω-

ρηθῆ, ἀλλὰ καὶ θὰ εἶναι ὑγιῶς διαμορφωμένη. Ὑγιῆς δὲ διαμόρφωσις τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλου ἀνάπτυξις τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτυγχάνεται ἐν τῇ ἐκουσίᾳ διαμορφώσει τῆς βουλήσεως συμφώνως πρὸς τὸ θεῖον θέλημα, τὸ ἐν τῷ Θεανθρώπῳ Ἰησοῦ Χριστῷ ἀποκεκαλυμμένον καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι διδασκόμενον, καὶ τῇ ἐν γένει ἐν Χριστῷ ζωῇ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ἐξ ὅσων ἐν τῷ παρόντι μελετήματι παρετέθησαν, δυνάμεθα συμπερασματικῶς νὰ ἐπισημάνωμεν τὰ ἀκόλουθα βασικὰ σημεῖα.

1. Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ εὐρίσκονται εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς ἀλλήλας, τῆς δευτέρας ἐχούσης ὡς προϋπόθεσιν τὴν πρώτην.

2. Τὰ μέσα εὐρείας ἐνημερώσεως καὶ δὴ τὸ ραδιόφωνον καὶ ἡ τηλεοψία καὶ ἐν πολλοῖς αἱ ἐφημερίδες καὶ τὰ περιοδικά, ἐπιδρῶν ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου.

3. Αἱ ἐπιδράσεις τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς ἀγαθὰς, ἥτοι συμφώνους πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἀγαθὰς, ἥτοι ἀντικειμένας πρὸς τὸ θεῖον θέλημα. Εἰς τὰς ἀγαθὰς ἐντάσσονται αἱ ὁδηγοῦσαι εἰς ἀνάπτυξιν καὶ διεύρυνσιν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ ἐπιλογὴν τοῦ ἀγαθοῦ. Εἰς τὰς μὴ ἀγαθὰς συγκαταριθμοῦνται αἱ ἄγουσαι εἰς συρρίκνωσιν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ εἰς τὴν ἐπιλογὴν τοῦ κακοῦ.

4. Ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως εἶναι μεγαλύτερα τῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐνεργείας, κυρίως λόγῳ ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπιτελῆ πάντα ὅσα θέλει.

5. Ὁ βαθμὸς ἐπιδράσεως τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας, τῆς βουλήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ βαθμοῦ καὶ τοῦ ποιοῦ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἐκάστου ἀνθρώπου. Οἱ δύο βαθμοὶ εὐρίσκονται εἰς σχέσιν ἀντιστρόφως ἀνάλογον.

6. Εἰς σχέσιν σαφῶς ἀντιστρόφως ἀνάλογον εὐρίσκεται ὁ βαθμὸς ἐπιδράσεως τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως πρὸς τὸν βαθμὸν προαγωγῆς τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανοῦ εἰς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν καὶ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν καθ' ὅλου.

7. Εἶναι ἀναγκαία ἡ κριτικὴ, νηφαλία καὶ μὴ μετὰ διαθέσεως

ἀρνητικῆς, θεώρησις, βάσει τοῦ ἀλαθήτου κριτηρίου τῆς ζωῆς καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Θεανθρώπου, πάντων τῶν προβαλλομένων διὰ τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως.

8. Ἡ ἐν Χριστῷ ἀνάπτυξις τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ γενικώτερον τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου ἀποτρέπει αὐτὸν ἀπὸ τῆς χρησιμοποίησεως μὴ ἠθικῶς ὑγιῶν μέσων πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως διαμορφουμένων ἐπιθυμιῶν του.

9. Ὡσαύτως διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀναπτύξεως τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ τῆς καθ' ὅλου προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου κατορθοῦται ἡ ὑγιῆς ἀντιμετώπισις τῆς ἀναγκαστικῆς ἐνίοτε διαφοροποιήσεως τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ.

10. Βασικοὶ παράγοντες ὑγιоῦς, ἐν Χριστῷ, ἀναπτύξεως ἢ μὴ, καὶ διαμορφώσεως τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ τῆς προσωπικότητος εὐρύτερον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ οἰκογένεια, τὸ σχολεῖον καὶ ἡ Ποιμαίνουσα Ἐκκλησία.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἐνδεικτικοὶ εἶναι καὶ οἱ τίτλοι μελετῶν τινων τοῦ Ἰωάννου Παπαζαχαρίου, ὡς οἱ: *Δράματα παιδιῶν εἰσαγομένων ἐντὸς ἰδρυμάτων καὶ ἡ ἀντιμετώπισις των ὑπὸ τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης* (Ἀθῆναι 1957), *Χριστιανισμὸς καὶ Ποινικὸ Δίκαιον* (Ἀθῆναι 1958).

2. Περὶ τοῦ Καθηγητοῦ Ἰωάννου Παπαζαχαρίου καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης του πρὸς τοὺς φοιτητὰς ἰδιαιτέρως πολλὰ ἔχει ἀκούσει ὁ γράφων ὑπὸ μαθητῶν καὶ συνεργατῶν τοῦ ἀειμνήστου ἐν τῇ Παντείῳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἐξ ὧν μνημονεύομεν ἐνταῦθα τοῦ μαθητοῦ καὶ στενοῦ συνεργάτου τοῦ μακαριστοῦ διατελέσαντος καὶ ἐκ τῶν στελεχῶν τοῦ Χριστιανικοῦ Ὁμίλου Φοιτητῶν καὶ Ἐπιστημόνων κ. Δημητρίου Σαλιβέρου.

3. Σημειωτέον ὅτι ὁ ἀείμνηστος Καθηγητὴς Ἰωάννης Παπαζαχαρίου καὶ ὁ ὡσαύτως ἀείμνηστος ἤδη Καθηγητὴς Γεώργιος Παπαχατζῆς, ἀμφοτέροι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, Καθηγηταὶ τῆς Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, τοῦ, νῦν, Παντείου Πανεπιστημίου, ὑπῆρξαν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐκ τῶν πλέον τακτικῶν ὁμιλητῶν καὶ γενικώτερον συνεργατῶν τοῦ Χριστιανικοῦ Ὁμίλου Φοιτητῶν, τοῦ, νῦν, καὶ Ἐπιστημόνων.

4. Σημειωτέον, ἂν καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς καθημερινῆς χρήσεως τοῦ ὄρου, ὅτι ἐνημέρωσις καλεῖται ἡ ἐνέργεια καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐνημεροῦν, δηλαδὴ τοῦ ποιεῖσθαι τινα ἐνήμερον, τουτέστι γνώστην ζητήματος, ὑποθέσεως, καταστάσεώς τινος καὶ γενικώτερον τῶν καθ' ἡμέραν συμβαινόντων (βλ. Α. Δημητράκου, *Μέγα λεξικὸν ὅλης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης*, τόμ. Ε', ἄ. ἔ., σ. 2549).

5. Βλ. Ν.Ε. Μητσοπούλου, Τὰ σύγχρονα μέσα εὐρείας ἐνημερώσεως καὶ ἡ μαρτυρία τῆς ἀληθείας, ἐν Ἐξίεις καὶ πολιτισμός. Ἀφιέρωμα στὸν Καθηγητὴ Εὐάγγελο Θεοδώρου (Ἀθῆναι 1991) σ. 339.

6. Αὐτόθι.

7. Πλείω περὶ τῶν ὡς ἄνω μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως βλ. Ν.Ε. Μητσοπούλου, Τὰ σύγχρονα μέσα εὐρείας ἐνημερώσεως..., ὄ.π. σ. 345 κέ.

8. Βλ. Ν.Ε. Μητσοπούλου, Θέματα ὀρθοδόξου δογματικῆς θεολογίας (Ἀθῆναι 1991) σ. 119.

9. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως 4, 77, PG 94, 1108. Πρβ. Ν.Ε. Μητσοπούλου, Θέματα ὀρθοδόξου δογματικῆς θεολογίας σ. 71 καὶ 129.

10. Ἄξιον σημειώσεως ἐνταῦθα ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἐν Χριστῷ καινὸν ἄνθρωπον τὸν διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος ἀπαλλαγέντα ἀπὸ τῆς προπατορικῆς ἀμαρτίας καὶ ἀναγεννηθέντα καὶ εἰσελθόντα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀνακτήσαντα καὶ πάλιν τὴν δυνατότητα ὄχι μόνον νὰ ἐπιλέγῃ ἐλευθέρως τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιτελῇ τοῦτο, τῇ συνεργείᾳ τῆς θείας χάριτος, ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ ἡ ροπὴ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν. Βλ. πλείονα Ν.Ε. Μητσοπούλου, Θέματα ὀρθοδόξου δογματικῆς θεολογίας, σ. 205 κέ.

11. Βλ. Ν.Ε. Μητσοπούλου, Αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ. Ὑπαρξίς, βασικοὶ χαρακτήρες, ἐπιτέλεσις καὶ περιεχόμενον τῶν θείων ἐντολῶν (Ἀθῆναι 1989) σ. 93 κέ.

12. Α΄ Κορ. 11, 1. Πρβ. καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ Θεανθρώπου κατὰ τὴν ὑπ' Αὐτοῦ πλύσιν τῶν ποδῶν τῶν μαθητῶν Του πρὸ τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου «ὕπόδειγμα γὰρ ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν καὶ ὑμεῖς ποιῆτε» (Ἰωάν. 13, 15). Πρβ. ὡσαύτως καὶ Α΄ Πέτρ. 2, 21: «Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἴχνεσιν Αὐτοῦ».

13. Ποικίλας μὴ θεολογικὰς θεωρήσεις τῆς ἐπιδράσεως τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου βλ. ἐν Δημ. Τσαρδάκη, Ὁ ἄνθρωπος στὰ δίχτυα τῆς Manipulation (Ἀθῆναι, Σκαρβαῖος 1983). Μελίνας Σεραφετινίδου, Κοινωνιολογία τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας. Ὁ ρόλος τῶν μέσων στὴν ἀναπαραγωγὴ τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ (Ἀθῆναι, Gutenberg 1987). Patricia Marks Greenfield, Μέσα ἐνημέρωσης καὶ παιδί. Οἱ ἐπιπτώσεις τῆς τηλεόρασης, τῶν βιντεοπαιχνιδιῶν καὶ τῶν κομπιούτερ (Ἀθῆναι, Π. Κουτσουμπὸς 1988). Μαρίας Κομνηνοῦ - Χρήστου Λυριντζῆ (ἐπιμέλεια), Κοινωνία, ἐξουσία καὶ μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας. Θεωρία καὶ πράξις. Β΄ ἔκδ. βελτιωμένη (Ἀθῆναι, Παπαζήσης 1989). Δημ. Κόρσου, Τύπος καὶ Ραδιοτηλεόραση (Ἀθῆναι 1989). Τὸ μήνυμα τοῦ μέσου. Ἡ ἔκρηξη τῆς μαζικῆς ἐπικοινωνίας. Κείμενα τῶν Cooley, Park, Lasswell, Katz, Mead, Lippmann, Boorstin, Habermas, Brecht, McLuhan, Widmer. Ἀποσπάσματα τῶν Balzac, Thoreau, Gramsci, Benjamin, Mills, Debord, Fuller, Eco (Ἀθῆναι, Ἐκδόσεις Ἀλεξανδρῆς 1990²). Λυκ. Κομίνη, Τὰ μυστικὰ τῆς Δημοσιογραφίας. 1. Δεοντολογία. 2. Ἐφαρμοσμένη δημοσιογραφία (Ἀθῆναι, Καστανιώτης 1990). Β.Α. Λαμπροπούλου, Πρόκληση γιὰ Δημοσιογραφικὴ Δεοντολογία (Ἀθῆναι 1990). Δημ. Τσαρδάκη, Μαζικὴ ἐπικοινωνία καὶ πραγματικότητα (Ἀθῆναι, Παπαζήσης 1990). Δημ. Μπασαντῆ - Κων. Στράτου, Ὁ κόσμος τῶν εἰδήσεων. Ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα στὴν τηλεόραση (Ἀθῆναι, Γνώση 1991).

14. Περί τῆς διαφημίσεως μέσῳ τῶν μέσων εὐρείας ἐνημερώσεως κατὰ ὀρθόδοξον ἠθικὴν θεώρησιν βλ. Ν.Ε. Μητσοπούλου, *Τὰ σύγχρονα μέσα εὐρείας ἐνημερώσεως...*, ὄ.π. σ. 352-353.

15. Περί πάντων τούτων, βλ. ἐκτενέστερον ἐν Ν.Ε. Μητσοπούλου, *Τὰ σύγχρονα μέσα εὐρείας ἐνημερώσεως καὶ ἡ μαρτυρία τῆς ἀληθείας*, ὄ.π. σ. 341 κέ.

16. Εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις, καθ' ἃς ἡ ἐπὶ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπίδρασις εἶναι ἄμεσος, ἡ ἐπὶ τῆς ἐνεργείας ἐπίδρασις εἶναι μικροτέρα καὶ λόγῳ τοῦ χρονικοῦ διαστήματος τὸ ὁποῖον, συνήθως, παρέρχεται ἀπὸ τῆς διαμορφώσεως τῆς βουλήσεως μέχρι τῆς ἐπιτελέσεως ἐκείνου, ὅπερ βούλεται ὁ ἄνθρωπος, δεδομένου ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο δύναται νὰ μεταβληθῇ ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου, ὅποτε καὶ δὲν πραγματοποιεῖται ἡ ἀρχικὴ βούλησις.

17. Σύγκρουσις καθηκόντων ὀνομάζεται ἡ ταυτόχρονος προβολὴ δύο καθηκόντων, δύο, μὲ ἄλλας λέξεις, ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, τῆς μιᾶς ἐπιτελουμένης, ἐχούσης ὡς συνέπειαν τὴν παράλειψιν τῆς ἄλλης. Ἡ σύγκρουσις καθηκόντων ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ ἠθικοῦ ἢ καὶ τοῦ φυσικοῦ κακοῦ.

18. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ καταδίκη ἐνόχου εἰς θάνατον δὲν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ θεῖον θέλημα. Βλ. σχετικῶς Ν.Ε. Μητσοπούλου, *Κοινωνιολογικὴ θεώρησις τοῦ θανάτου* (Ἀθῆναι 1977) σ. 28 κέ., τοῦ αὐτοῦ, *Θέματα ὀρθοδόξου ἠθικῆς θεολογίας*. Α' (Ἀθῆναι 1991⁶), σ. 195 κέ.

19. Παρατηρητέον ὅτι εἰς τὸ ὡς ἄνω παράδειγμα ἡ ἐνέργεια τοῦ ὀρκιζομένου, διὰ νὰ σώσῃ τὸν ἀθῶον, δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀντίθετος πρὸς τὴν βούλησίν του. Δὲν θέλει ὁ πιστὸς νὰ ὀρκισθῇ, θέλει ὅμως συγχρόνως καὶ νὰ σώσῃ τὸν ἀθῶον. Μὴ δυνάμενος νὰ ἐπιτελέσῃ καὶ τὰ δύο, ἐπιλέγει, ὅπερ δὲν θέλει, χάριν ἐκείνου τὸ ὁποῖον θέλει. Ἡ ἐπιλογὴ αὕτη ἔχει καὶ στοιχεῖον τι ἐλευθερίας, ὡς ἐπιλογὴ, καθ' ὅσον ὑπῆρχε καὶ ἡ δυνατότης ἄλλης ἐπιλογῆς.

20. Περί τῶν στοιχείων τῆς ἀληθοῦς μετανοίας καὶ γενικώτερον τοῦ μυστηρίου τῆς Μετανοίας καὶ Ἐξομολογήσεως, βλ. Ν.Ε. Μητσοπούλου, *Θέματα ὀρθοδόξου δογματικῆς θεολογίας*, σ. 321. Πρβ. τοῦ αὐτοῦ, *Θέματα ὀρθοδόξου ἠθικῆς θεολογίας*, σ. 171-173, ἔνθα ἐπισημαίνεται ἡ ἀνάγκη τῆς θείας μετὰ τοῦ ἀνθρώπου συνεργείας πρὸς κατόρθωσιν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τῆς μετανοίας, κατὰ τὸ «τῆς μετανοίας ἀνοιξὸν μοι πύλας Ζωοδότα» (Δοξαστικὸν ψαλλόμενον κατὰ τὸν ὄρθρον τῶν Κυριακῶν τῆς περιόδου τοῦ Τριωδίου).

21. Σοφ. Σειράχ. 38,6.

22. Δύνανται νὰ ὑπάρξουν καὶ ἠθικῶς ἀδιάφοροι, τουτέστιν οὔτε ἀγαθαὶ οὔτε κακαί, καθ' ἑαυτὰς ἐνέργειαι, ἀλλ' αὗται τελικῶς προσλαμβάνουν ἠθικὸν χαρακτῆρα, λόγῳ κυρίως τῆς σχέσεώς των πρὸς ἄλλας ἠθικάς, ἀγαθὰς ἢ κακάς. Βλ. πλείονα Ν.Ε. Μητσοπούλου, Ἡ σωτηριολογικὴ ἐν Χριστῷ σημασία τῶν λεγομένων ἠθικῶς ἀδιαφόρων πράξεων (ἀνάτ. ἐκ τοῦ τιμητικοῦ τόμου «Πόνημα εὐγνωμον» ἐπὶ τῇ 40ετηρίδι συγγραφικῆς δράσεως καὶ τῇ 35ετηρίδι καθηγεσίας τοῦ Καθηγητοῦ Βασιλείου Μ. Βέλλα) (Ἀθῆναι 1968), ἰδίᾳ σ. 8 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, *Θέματα ὀρθοδόξου ἠθικῆς θεολογίας*, σ. 68 κέ.